

ساقى

(اۋزبېك قلم اېگه لرى)

ارال

كابل - ۱۳۸۸

کتاب بېلگې لری:

بېزه کچی: نجیب الله نیازی

باسوچی: بنیاد اجتماعی راه ابریشم (ایپک یولی بنیادی)

باسمه خانه: مطبعة مسلکی افغان

باسمه سانی: بیر مینگ جلد

باسمه سیره سی: بیرینچی

بنیاد راه ابریشم
Silk Road Foundation **ایپک**

© حق چاپ محفوظ است

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اۈزبېك قلم اېگه لرى حياتى و ايجاديدن حكايه قىلوچى "ساغينچ" تۈپلمى افغانستان ده بيرينچى بار نشر اېتىلدى. تۈپلم اۈزبېك شاعر، يازوچى، تارىخچى و بىلىمدان كۈره شچى لرى ايجادىگه قىزىقوچى كىتابخانه لىرگه مۈجل لنگن. تۈپلم دن يىگىرمه گه يقين اۈزبېك استعداد صاحب لرى كېچىنمه لرى و اثر لرى دن نمونه لر اۈرين آلگن.

بوندهى قلم اېگه لرى نىنگ كۈپچىلىگى تورلى دورلر ده تقدىر تقاضاسى بىلن آلىس - آلىس لىرگه بارىب اۈزلىرگه مكان توتگن، بىراق اولر اوچون افغانستان وطن بۇلگن و بۇلىب كېلماقده. اولر دن آيرىم لرى تورلى سىب لىرگه كۈره تورلى يىل لىر ده آمو دريانى كېسىب افغانستان حدودىگه اۈتگن وطن داشلىرىمىز دىر. اولر بوتون حياتى دوامىده تىلى، مدنيتى، دىنى و يورتى اوچون اۈتكىر قلم تېبره تىب كېلگن و كېلماقده.

"ساغينچ" تۈپلمى نى اۈقىش ارقه لى نه فقط بىر قطار قلم - كىش لىر بىلن تىشە سىز، بلكه اولر نىنگ مهاجر تده گى حياتى، قاله - وىرسە يوره ك درد لىر دن هم خبردار بۇلە سىز. مىنگ افسوس لىر بۇلسىن كه، "ساغينچ" تۈپلمى دن اۈرين آلگن قلم كىش لىرىمىز نىنگ آيرىم لرى بوگون بىز نىنگ آره مىز ده يۇق. اولر نىنگ روح لرى شاد بۇلسىن!

حرمت بىلن،

ارال

"ساغینچ" (احساس فقدان) نمونه آثار ادبی و زنده‌گی نامه
مختصر بعضی از قلم بدستان اوزبیک در خارخ از کشور.

صفحه	عنوان	سان
۱ باش سۆز	۱-
۳ ابوریلیش	۲-
۴ تورت لیک	۳-
۴ طبیعت	۴-
۵ اوچقون	۵-
۷ آنم	۶-
۹ وطن ساغینچی	۷-
۱۱ شهرانی	۸-
۱۳ مهجوری	۹-
۱۸ چُستی	۱۰-
۲۱ امین اوچقون	۱۱-
۲۴ سباق	۱۲-
۲۷ تاشقین	۱۳-
۳۰ یسوی	۱۴-
۳۳ جوهری	۱۵-
۳۶ کاسانی	۱۶-
۳۹ سیحان	۱۷-
۴۱ طالع	۱۸-
۴۴ میمنه گی	۱۹-
۴۶ سهوگی تامچی لری	۲۰-

ھرقندەي ملت نینگ، ھر قندەي خلق نینگ تيرىك ليگى نى، پروازىنى اوينىگ ايكي قناتى - تارىخى و تىلى تامين لەيدى دىب، جودە تۇغرى اينىلگن. اصلى دە ھربىر خلق اوچون تىل لرنىنگ اېنگ اعلى سى ھم - ائە تىلى دىر. قالەويرسە مىلىك ھم بىواسطە تىل ارقەلى انگلنەدى. افسوس - كە، انسانىت تارىخى دواميدە اجتماعى - سياسى وضعيت، مدنى و معنوى محيط تقاضاسى گە كۆرە بعضى بىر خلق لرنىنگ يازوى، شو جملەدن تىلى ھم اۋنيتىلېب كېتگن. بونگە البتە شدت بىلن ائىب بارىلگن سياسى تضىيق و تعقيب ل سبب بۇلگن. شو بىلن بىرگە بو اۋرنيدە اجتماعى محيط و حاكم تىل - لرنىنگ رولى نى ھم انكار قىلېب بۇلمەيدى.

حقيقتدە ھم حاكم تىل لر برچە ساحەلردە عملى حركتدە بۇلگنى اوچون باشقە تىل لرگە گویا احتياج قالمگن دېك توپىلەدى. بىراق بيتتە محتاج ليك بوندن مستثنى. او ھم بۇلسە ائە تىلى گە بۇلگن محتاج ليك دىر. بو احتياج فقط اۋزىنى بىلگن و اۋزليگى نى يۇقاتىش نى اېستەمگن كىشى لرگە خاص، محتاج ليك دىر.

ائە تىلېم سېنى بىز - اۋرگانە ميز سۆزمە سۆز

حاضرگى پېتدە باشقە خلق لر قطارى اۋزبېكلر اوچون ھم اۋز تىلى، تارىخى، مىلى عرف - عادت لرى نى اۋرگنېش، تكامل لشتىرىش و سقلب قالېش اوچون گېنگ قانونى امكانىتلر وجودگە كېلگن. بو امكانىتلردن تۇغرى فايده لنىش اوچون اۋشە خلق نىنگ اۋزى جان كۈيدىرسە بىترلى. بىراونىنگ "ئېگە بالەنگە مىلى تىلېنگى نى اۋرگنە ياپسن؟" دېش گە حقى يوق. قۇلېنگىزدن كېلسە مىلى تىلېنگىزدە مکتب، بارىنگ كە اينستىتوت اچسنگىز ھم سىزگە بىراونىنگ ايشى يوق. بوندەي حق - حقوق قانون لردە كفالت لنگن. ائە شو معتبر قانون لرگە ئىنگن حالده ھربىر ملت و اېلت اۋز ائە تىلى، مىلى و دىنى

عرف - عادتی همده ملی مکتب لری نی رواجلتیریشی ممکن. ینگى نسل نی اوزلیگی دن اوزاقلشیب، بیگانه لشیب کپتیشی گه یول قویمس لیگی ممکن.

اما مینگ افسوس لر بولسین که، یورت داش لری میز آره سیده حتی اوزتیلی نی اونیتیپ یوباریش درجه سی گچه ییتیپ بارگن لر هم اوچره دیدی. ینگى نسل - نینگ تیلی اېسه جوده نوناق، اوز تاریخی دن اجره لیب قالگن. شو باعث آیتیش ممکن که، اگرده کیلاچک ده فرزند لری میز اوز اجداد لری تیلی نی، دینی و ملی عرف عادت لری نی، وطن و تاریخ لری نی بیللمسه، بیرینچی مقصر کتته لر، آته - آنه لر حسابلنده دی، البته. اخیر کیشی اوز آنه تیلی ده سوزلشالمسه، آنه تیلی ده یازالمسه، بیر - بیرینی توشینالمسه قنده ی قیلیب اوزلیگی نی انگلشی ممکن؟

کوپ گینه یورت داش لری میز، تیل شناس و ادبیات شناس عالم لری میز نینگ فکر و ملاحظه لری گه کوره، شو کون لرده آلیب باریله یاتگن مدنی ایشلری میز قانیق لری اېمس، کم چی لیک لر کوپ. تاریخ گه مراجعت قیلهدیگان بولسک، تورکی خلق لر قدیم زمان لردن بویان فن نینگ تورلی ساحه سی گه فعال کیریشیب، کیشیلیک جمیعتی گه بی بها دُر دانه لر تقدیم ایتیپ کپلگن اېنگ قدیم تاریخ گه اېگه خلق دیر. تورلی تاریخی باسقیچ لرده تورلی سبب لر گه کوره، تورکی خلق لر تیلی جمله دن اوزبیک تیلی نظر دن چیتده قالدیریلدی، کم سیتیلدی و مېنسیلمه دی. بو جریان لردن بیرینچی بولیب شو خلق نینگ اوزی اینیقه سه، اونینگ ضیالی لری، بیلیم اهلی قلم کش لری ضرر کوردی. تعبیر جایز بولسه آیتیش ممکن که، اوزبیک تیلی خوددی اوزبیک ضیالی سی کی اوزاق ییل لردن بویان جفا چکیب کپلماقده. بوگون گه کپلیب تیل و الفبا مسله سی افغانستان اوزبیک لری نینگ حیاتی معماسی صفتی ده کونده لنگ بولیب توریددی. بو مسله حل قیلینیشی ضرور بولگن معمالردن بیرى اوله راق اوزبیک قلم کش لری نینگ دقت اعتباری نی اوزیگه جلب قیلیب کپلماقده.

ابوريش

افغانستان اۋزبېكلىرى باي مدنى و معنوى مىراثگه، قديم تارىخگه، اۋزلىرىنىنگ مىلى تىلى و ادبىياتىگه ابگه ييرلى خلق دىر. اولر شعر و ادبده عليشيرنوايى و ظهيرالدين محمد بابور عنعنەلىرىنى دوام اېتىدىرىپ كېلمقاده. اما بوگونگه كېلب نوايى و بابور تىلى اۋز خصوصيتلىرىنى انچه قۇل دن بېرگن و اونىنگ اۋرنىنى حاكم تىل ابگللهى باشلەگن. عاقبتده ابسه اۋزبېك تىلى اۋز خصوصيتى و گرامر مستقلىگىنى قۇل دن بېرەياتگن كۆرىنەدى. شو باعث بوگونگى اولاد اوچون نوايى و بابور اثرلىرىنى اۋقىش انچه قېپن بۇلىپ قالگن. افغانستانده روى بېرگن كېنگى اۋزگرشلىر علمى، مدنى و فرهنگى ساحه لرده كتته بورىلىش يىش گه امكانىت يرتدى دېش ممكّن. بو امكانىت جمله دن اۋزبېك تىلىنىنگ قېتته رواجلىشىگه هم يۇل اچىپ بېردى. بوياغى اېندى، هر كېمنى اۋزىگه باغلىق.

تېلىنىگ بۇلدى رسمى، دعا قىل حققه
تارىخ سېنگه بېردى امكان اۋزبېگىم
اولادلىرىنىگ توردى بوگون آياققه
نصیب اېتدى يىنگى زمان اۋزبېگىم
اۋتدى ظلمت، صحرا ایلنر باققه
بېرلىش اېندى كېلدى دوران اۋزبېگىم
ظفرلى کوچ لرىنىگ ایلنسىن تاقققه
جنش قىلگىن اصل اۋغلان اۋزبېگىم
آل قلم نى بېرگىل جواب سۇراقققه
ايتلر اورر اوتر كاروان اۋزبېگىم

تۇرتلىك

تارىخىنىڭ تاغ دېڭىزى، سېن مېھرىبان سىن ملتىم
 اېگمەدىنىڭ ھەرگىز باشىنىڭ، اى مرد ميدان ملتىم
 تىمور و بابور مىراثى، سېن دە بو ەالى صفت
 جىنشىنىڭ بىرلە مۇدام، سۇر اېندى دوران ملتىم

طابىعت

كۆككە اكر قۇل ھىم بىتمەسە
 طلب قىلىپ بېر ھىم توتمەسە
 سىخى لىگى داىم برقرار
 كىشى اۇنگە بىتسە - بىتمەسە

قوياش اۇزى داىم مېھرىبان
 شىلەسى دن حىيات دىر امان
 اۇزى كـوـىر، يانر، پىشىر
 يىخىلىگى داىم بىز تامان

ھوا گرچە كۆزگە كۆرىنمىس
 حىيات اوسىز محال سۇرىنمىس
 مىنىڭ بىرەلت لردن اۇزىن تازەلب
 بىزگە نىفس بېررەھىچ ھىم اېرىنمىس

اوچقون

شاعر

کورەشچی

مېنى يۇلئىدە فلک، زار و فغان اېتىدى وطن،
 بېقىدى کونگلىم اوېنى، حسرت اېلە درد وھن.
 کېچە-کوندوز قَدَرىم چېکمک اېرور نالە و آه،
 اى گۇزل يورت، بو نې حکمت، سى نى سېومک مى گناه!؟

آنە وطن گە بخشلىب يازىلگن اوشبو مصرعەر احساس شاعر اېرگش
 "اوچقون" قلمى گە منسوب بۇلىپ، مۇلف اۇزاق زمان لردن بويان تورلى خارجى
 اولكەلردە يىشب متصل ايجاد قىلىپ كېلماقده. او بوندن ۸۲ يېل مقدم يعنى
 ميلادى ۱۹۲۷-ينچى يېل نىنگ ۲۱-ينچى فبرورى كونى افغانستان نىنگ
 توركمنستان بىلن چېگرە داش اندخوى شھرىدە دىياگە كېلەدى. شاهرمانقل
 اۇغلى اېرگش اوچقون توغىلگن يورتى اندخوى دە تعليم- تربيه آلىب وايە گە
 يېتەدى. او اندخوى دە مکتبنى بىتيرگنى دن سۇنگ ۱۹۴۴ يېل دە كابل دە گى
 دارالمعلمين دە بىلیم آلەدى. اېرگش اوچقون اۇزى توغىلىپ- اۇسگن يورت
 اندخوى دە قىزلر اوچون مکتب اچىلىشى نى جۇدە كېنگ روش دە ترغيب اېتە-
 دى. اونىنگ بو حقدە يازگن مقاله سى كابل دە چىقەدىگن "ستورى" روزنامه-
 سىدە نسر اېتيلەدى.

اوچقون ۳۰ ياشى دە وطن نى تشلب چىقىشگە مجبور بۇلەدى. شاعر نىنگ
 اېتىشىچە، عمرى نىنگ یرمى دن كۇپراغى دايم مهاجرت دە اۇتگن و او ايکكى
 آغیر و مشقتلى كۇرش بىلن باغلىق دىر. بو كۇرشلردن بىرى حلال محنت
 قىلىپ روزگار تېرەتیش بۇلسە، ايکكىنچى سى وطن يۇلئىدە وطن پرورلىك
 كۇرشى دن عبارت بۇلگن. اېرگش اوچقون اۇز زمانى دە حکم سۇرگن مى

خۇرلىش، تىنگىزلىك، ظلم - ستم عاقىتى دە ۱۹۵۷- يىلى مىلادى يىلىدە
 ئەنە توپراغىنى ئارتىپ قالدىرىپ چىت ابل گە چىقىش گە مجبور بۇلەدى. شوندىن
 سۇنگ او اميد ايزلب تشقى اولكەلر تمان يۇل آلەدى. پای - پياده هفته لب
 يۇل يوريب آخري پاكستان گە يىتیب بارەدى. افسوس كە ايزله گن مرادىگە او
 يېردە هم يىتالمەيدى.

اوچقون نىنگ آيتىشىچە، او پاكستان دە اۇز صفداش لرى بىلن وطن
 پرورلىك كۇرشىنى دوام اېتتىرىش گە حركت قىلە باشلگنى دە افغانستان نىنگ
 پاكستان دە گى مختار وكىل لرى تعقىيى گە اوچرب او يېرنى هم تشلب
 چىقىش گە مجبور بۇلەدى. شوندىن سۇنگ او پاكستان دن ايران گە اۇتەدى.
 ايران دە هم اونىنگ كونگلى آرام تاپمەيدى. قىسقه وقتدن كېن او يېردن
 توركىه سارى يۇل آلەدى. اوچقون نىنگ تعقيب - تضييق لردن يره لنگن
 كونگلى توركىه دە تسكىن تاپەدى. او توركىه دە اۇز درد لرىنى آچىق - آيدىن
 آيتىش گە اېرىشەدى، آيتىلمگن سۇز لرىنى آيتىش گە اولگورەدى.

اوچقون تقريباً ۱۴ يىل توركىه دە فعاليت آلىب بارەدى. كېن ۱۹۷۴- يىلى
 پىلى امريكا گە بارىپ يېرلشەدى. ۲۵ يىل اطرافى دە امريكا دە استقامت قىلىپ
 وطن يۇلىدە جان كۇيدىرىپ كېلگن اېرگش اوچقون نىنگ ئەنە توپراغىدە
 باشلگن اۇز يورتى يۇلىدە گى كورەشى پاكستان، ايران، توركىه آشيب امريكا دە
 دوام اېتەدى. او امريكا دە "اۋرون" و "چوپانداز" ناملى جريدەلر نشر اېتىش گە
 اولگورەدى و اونىنگ صحيفە لرى دە وطن سېورلىك روحى دە گى يازولر اۇز
 افادە سىنى تاپەدى.

اېرگش اوچقون نىنگ ادبى فعاليتىگە كېلگندە، اونىنگ شعر لرى دقتنى
 اۇزى گە تارتەدى. شاعر نىنگ ھربىر شعرى بىر واقعه بىلن باغلىق. اوچقون
 اۇزى نىنگ اىلك شعرىنى بوندن ۵۸ يىل مقدم شوندى مىصرع لر بىلن باشلە -
 گن:

كېل ای همدم سېنگه بیر داستان بار
قولاق سالگیل اگر بۇلسنگ مېنگه یار

اوچقون شاعر بۇلیشی بیلن بیرگه یازوچی هم دیر. او اجتماعی و سیاسی موضوعلرده بیر قطار مقاله لر مؤلفی. اوچقون شعریتده نوایی، فضولی و مشرب کبی کلاسیک سیمالردن پیرولیک قیلهدی. شاعرنینگ تله ی گینه شعرلری تورلی یپلرده پاکستان نینگ کراچی، آذربایجان نینگ باکو، اۇزبېکستان نینگ تاشکینت، تورکیه نینگ استانبول شهرلریده روزنامه (کونده-لیک) و مجله لر صحیفه لریده نشر ایتیلگن. اوچقون نینگ شعرلر و مقاله لرده عبارت یگانه تۇپلمی ۱۹۹۷-ینچی میلادی یپلده استنبولده "یورت قوشیق-لری" آتیده چاپ ایتیلدی. اونینگ باشقه یوزلب شعرلری اېسه اۇز قۇلیده سقلنماقده.

اېرگش اوچون بیر نېچه یپلدن بویان ساغلیگی یمان لشگنی باعث ایجاد قیلیشدن اۇزاقلشیب قالگن. او حاضر تورکیه ده اۇز عایله سی بیلن بیرگه یشماقده. زبردست قلم کش، احساس شاعر اېرگش اوچقون گه اېنگ اولسا ساغلیک تیلب، قاله ویرسه توغیلیب- اۇسگن توپراغی گه قیتیب کبلیشی نی چین یوره کدن آرزو قیله میز. یازویمیز سۇنگی ده اوچقون نینگ انه جان لرگه بخشلب یازگن سطرلری نی کبلیتیریش بیلن برچه انه لرگه تعظیم قیلیب قاله- میز:

آنم

طاق عرش نینگ زینتی خلقت کتابی دیر آنم

کائنات معماری نینگ اۇلمس حسابی دیر آنم

صفحه- صفحه بارلیک گلزاری نینگ گلچین لری

للبقی داستانی نینگ خوش انتخابی دیر آنم

كهنه دنياده تيريكليك باغی نینگ بوستانى نینگ
 خوش نسیم آب و هواسی آفتابی دیر آنم
 غنچه - غنچه، برگ - برگ باغی ارم گلدستهسی
 تازه فردوس شبنمی جنت گلابی دیر آنم
 هیچ توگنمس تیمتینق مهر و محبت چشمهسی
 یلتیراق عشق دېنگیزی نینگ دُرْنابی دیر آنم
 جانی جانیمگه تقیلگن آه دېسم جانم دېگهی
 مېنگه کېلگن دردوغملرنینگ عقابى دیر آنم
 باش اوچومده کیچه لر الله باله لر نغمهسی
 کوزلریم نینگ اویقوسى مستانه خوابی دیر آنم
 ساغلیگیم نینگ یانیده بیمارلیگیم نینگ قاشیده
 محنت و راحت لریم نینگ همركابی دیر آنم
 کؤکره گیگه یاره آچسم قان لری آق سوت بؤلر
 سېوگی معراجی ده کونگیل انقلابی دیر آنم
 بختیارلیک، موتلولیک جنت هواسی سېن بیلن
 سېن سیز اؤتگن لحظه لر دوزخ عذابى دیر آنم
 سېنده دیر مهر و محبت بیزده دیر شرمنده لیک
 ناغهلک دردی کونگیل نینگ اضطرابى دیر آنم
 قیسی حقینگنی ادا قیلماقچه اوچقون ده مجال
 خاک پاینگ بوسهسی کعبه ثوابى دیر آنم

وطن ساغینچی بیلن بیر عمر قلم تېبره تیب کهلگن اهرگش اوچقون یورهک
دردلری نی قوییده گی سطرلرده مهارت بیلن قاغازگه تۆکه دی:

کهل وطن سېن کعبه بؤلغیل من اینان غانینگ بۆله ی
قبله میز دیب چین یورکدن سجده قیلغانینگ بۆله ی
ایلنپ تېگرنگده دایم اهل ایمانینگ بۆله ی
بیر اجازت صدق ابله خاکروب آستانینگ بۆله ی
هر زمان صدقنگ بؤلوب هر لحظه قربانینگ بۆله ی

سېندین ایری قیسی جنت گه باریب ماوا توتهی
باغلیرینگینی قیسی فردوس برین گه اؤخشه تهی
سولرینگنی قیسی زمزم قیسی کوثرگه ساتهی
هر تاغینگ بیرکانی جوهر دیر قرا تاشنی نېته ی
قیته - قیته صدقه لعل بدخشانینگ بۆله ی

چقنشورلر سای لرینگده نېچه مینگ طرفه گیاه
قیرلرینگده هر چچک دیر مینگ بیر علت گه دوا
کؤزلریم گه قوملرینگ هم سرمه دیر هم توتیا
حسرتینگده کعبه ماتم لر توتیب کیپمیش قرا
کعبه نی یؤلینگه تارتیب نذر قیلغانینگ بۆله ی

جان نثارلرینگ توگنمس ای گوزل یورت یخشی بیل
قیتمه گیلر جان بیورور دن، لیک سېن منظور قیل
قیسی قوچقار مېندین آرتیق قوچ کبیرمه جبرایل
سچره گن قانلرنی سیر ایلب اویل سین اسماعیل
اول اگر ناکام دیر، مهن چینکی قربانینگ بۆله ی

كېتىمىم مىنىڭ يېل يىنە توپراق - توپراغىم تورور
 كۆرمىم مىنىڭ يېل يىنە قشلاق - قشلاغىم تورور
 نېچە مىنىڭ يېل اۋتسە ھەم، اول تاغلىر - تاغىم تورور
 اېسكىمىس كۈنگىلىمىنىڭ عشقى ھىرەسىر چاغىم تورور
 ساچ و سقالىم اقرگن سارى حىرانىڭ بۇلەى

قارەول دېك مېن يۇلىنگە تېرمولوب يورگوم سىياق
 كىم نظر دىن داىما يورتىمىنى توتگىم دىر يېراق
 تا ابد قان قوسغوسى دىر سېنگە باسگن بى سۇراق
 قىزغىنىب آچ بورى دېك كۈپىنگە باستىرىم اياق
 بىر وفادار ايت كى ھىمتلى پاسبانىڭ بۇلەى

اخترىب بىر كۈن بارورمىن كىندىگىمىنىڭ قانىنى
 تصحىح اېتسۈن كاتىب قىسمت يىنە دىوانىنى
 كىبىتە لاتراك قبول اېتگى مىكىن مېھمانىنى
 حج اكبر دېب اىنانگن مشرب دورانىنى
 تاقچان شىطان كىبى مردود استانىڭ بۇلەى

قۇي مەانى اھلى شىرىنگەدە عبارە يوق دېسۈن
 ھىسن مضمون تشبىھە و يا استعارە يوق دېسۈن
 تاش كىبى بىرىمنى كۆرگن بۈندە يارە يوق دېسۈن
 بو نېچۈك اوچقۇن كە اندە بىر انارە يوق دېسۈن
 بىر تىگىدە ياشىرون سۇزىندە ولقانىڭ بۇلەى

شهر رانی

تیلچی

تاریخچی

تشقی اولکه لرده استقامت قیلیب کبله یاتگن اؤزبیک لر نینگ اکثریت قیسمی نه فقط اؤزبیک تیلی، عرف - عادت، عنعنه لرینی سقلب قالگن، بلکه وطن دیب مقدس آنه توپراق نی اعزازل، اونینگ کبله جگی و تقدیری حقیده قیغوریب کبلماقده. تیلی نی، تاریخی نی باشقه خلق لر گه تیتیش ده جان کویدیرماقده. شونده ی یورتاش لریمیز آره سیدن عالم لر، تدقیقاتچی لر، یازوچیلر، شاعر لر، ژورنالیستلر، تیلشناسلر، طبیب لر، سیاستچی لر، اقتصادچیلر و باشقه تورلی ساحه متخصص لری بیتیشیب چیققن و چیقماقده.

شونده ی متفکر اؤزبیک یورتداش لریمیز دن بیر ی پروفیسور محب نظیف شهرانی بؤلیب، اونینگ حیاتی باشقه تقدیرداش لری کبی آنه وطن دن آلیس لرده کبچاقده. علمی فعالیت لری گه کبلگن ده اېسه، او اوزاق ییلردن بویان ۳۵۰۰۰ اؤقوچیسی بؤلگن امریکا قوشمه ایالات لری نینگ مشهور و قدیمی "ایندیانا" عالی اؤقو یورتی ده مدرسلیک قیلیب کبلماقده و ۱۹۹۰-ینچی ییلی انه شو عالی اؤقو یورتی ده پروفیسور لیک لوازمی گه اېریشگن.

محب نظیف شهرانی نینگ آته سی حاجی کریم اؤغلی و آنه سی زیب النساء نعیم قیزی اوزلرینی اندیجان لیک اؤزبیک لر دیب بیلیشه دی. اولر نینگ آیتیشیچه، کتته بابالری ظهیرالدین محمد بابور نینگ اولاد لری دن بؤلگن اېکن. نظیف شهرانی نینگ بابالری اؤز قرینشداش - اوروغ لری بیلن بیر گه بیر - ایککی اولاد اول اندیجان دن افغانستان نینگ بدخشان ولایتی ده گی شهران حدودی گه کوچیب کبلگن.

محب نظیف شهرانی انه شو یبرده ۱۹۴۵-ینچی ییل ده دنیا گه کبلگن. او ۱۹۶۵-ینچی ییلی کابل عالی اؤقو یورتی گه اؤقیش گه کیریپ، ایککی

يېل دن كېين اعلى چى اۇقوچى صفتيده امريكاگه تحصيل گه كېتهدى. ۱۹۷۰-
 يىنچى يېلى اۇقىش نى موفقىتلى بىتىرگچ ايكي يېل ايچيده فن نامزدى
 علمى درجهسى نى كسب اېتهدى. ۱۹۷۲-۱۹۷۶-يىنچى يېل لىر دواميده
 دوكتورلىك علمى ايش لىرى نى توگه تهدى. "افغانستان ده گى قيرغىزلىر و واخلىر"
 موضوعى ده علمى تدقيقات لىر ائيب بارهدى. شېهرانى نىنگ بو علمى ايشى چىت
 اۆلكه لىر تارىخچى لىر تمانىدن يوقارى بهالنهدى. نظيف شېهرانى حاضرگه قدر
 ۶۰ دن ارتىق كتاب و علمى تدقيقات لىر يره تگن. اونىنگ "مسلمان ساويت
 اؤرته آسيا جمهوريت لىر ده اۆزلىكى نى ادراك ايتىش نىنگ تدرىجى اؤسشى"
 اتى ده گى علمى اثرى دقت گه سزاوارلىكى بىلن كتته اهميت گه اېگه.

مہجوری

شاعر

تیلچی

تاریخچی

یعقوب خواجہ مہجوری اوزاق وقتلردن بویان سعودی عربستانی نینگ
طایف شہریدہ استقامت قیلگن اۋزبیک مہاجر قلم کشلری دن بیرى دیر.
مہجوری تخلص بیلن قلم تیرہ تیب کیلگن یعقوب خواجہ نینگ علمی - ادبی
فعالیتلری اۋزاق تاریخ گہ اېگہ بۇلیب، تیل شناس لیک، تاریخ شناس لیک و
دینی تعیلمات بویچه خارجی اولکەلردە کۈزگە کۈرینگن مہاجر یورتداش -
لریمیزدن سنەلەدی. مہجوری اۋزبیکستان حدودیدە توغیلگن اما ۲۰-۳۰-
ینچی یېل لردە دوامیدە ساویت لردە تمانیدن آلیب باریلگن تعقیب - تضییق لردە
چیدالمە یورتنی تشلب چقیش گە مجبور بۇلگن مینگلب انسانلر بیلن
تقدیرداش یورتداشیمیز دیر. شونینگ اوچون او دايم اۋز شعرلری دە آنە وطنی -
نی قومسەیدی. وطن دن تشقریدە کپچگن عمری نی ہجر و فراق دن عبارت
کون لردە دېب تصویرلەیدی.

کېلیب دنیا گە مېن ہم بیر کولرمن می؟

یاکە دايم ہجر اوتی دە کویر من می؟

چیت ایل لردە بوینیم قیسیب یوررمن می؟

شوندای یوریب چیت ایل لردە اولرمن می؟

اولوغ وطن دیدارینگ نی کورر من می؟

بوگونگی چوقور اداراک اېتلگن حقیقت شونی کۈرستەدی کہ، اوزاق یېل لردە
دوامی دە اۋزبیک ضیالی لری کبی اۋزبیک تیلی ہم جفا چکیب و اونینگ ایش
کۈریش ساحەسی تارەیب قدیمگی لغت بایلگی کمنغل لشیب کېلدى.

اۈزبېك خلقى نىنگ حياتى دە بىرىنچى درجەلى اهمىت گە مالک اۈزبېك تىلى نىنگ اۈتمىشى، شان - شوكتى، بايلىگى، تارىخى اۈرنى تۇغرىسىدە مەھجورى قلم تېرەتر اېگن اۈنى شۈندەى تصويرلەيدى:

قدرىنگ اصلا توشمەسین ای جانە - جان اۈزبېك تىلى
جملە عافت دن خدا قىلسین امان اۈزبېك تىلى
سېنگە قصد اېتگن كشى لر نىنگ توتىلسون تىل لرى
بىزگە سېن اجدادن قالگن نشان اۈزبېك تىلى

يعقوب خواجه مەھجورى تىل شناس ھم دىر. او اۈزبېك تىلى نىنگ قاعدە و قانون لرىنى اۈرگتۈچى "تىل يوروغى" ناملى كىتاب نىنگ مۇلفى. اونىنگ بو اثرى توركى خلق لرنىنگ كۆپ عصرلىك مشترک الفباسى، عرب- فارس يازوى اساسى دەگى الفبادە يازىلگن بۇلىب اۈندە تىل نىنگ گرامر خصوصىت- لرى اۈز عكسىنى تاپگن. شو جەھت دن بو كىتاب اينقسە مەھجرت دە كىتتە اهمىت كىسب اېتەدى. مۇلف كىتاب دە نوایى و فضولى نىنگ تىل و املا حقىدە- گى سۆزلىرى دن مثال لر كېلتىرەدى. كىتاب نىنگ ايككىنچى قىسمى دە اېسە تارىخ دە اۈزبېك- توركى تىلى گە بۇلگن تضييق لر تۇغرىسى دە سۆز بارەدى. شعرىت دە يعقوب خواجه مەھجورى نىنگ الھام منبعى آنە وطن و آنە خلقى دىر. بو حقىقت اونىنگ قلمى گە منسوب ھر بىر مصرعە دە يارقىن اۈز افادەسىنى تاپگن.

ھربىر ملت نىنگ تىلى دە اونىنگ كۆپ عصرلى اجتماعى، سياسى، اقتصادى و مدنى معنوى حياتى، ترقىياتى نىنگ تارىخى اۈز عكسىنى تاپە- دى. اېنگ كىم سانلى ايلت نىنگ تىلى ھم اوشە خلق مدنىتى نىنگ بويوك يۈتۈغى دىر. شو معنى دە جماعتچى لىك اېستگى اساسى دە اۈزبېك تىلى اوچىنچى رىسمى تىل بۇلىشى ھم تصادفى اېمس. اۈزبېك تىلىنى صفت جەھتى دن يىنگى باسقىچ گە كوتارىلىشى و اونىنگ اجتماعى وظيفەلرى كىنگە- ىشى اۈزبېك لرنىنگ حياتى دە بىرىنچى درجەلى اهمىت گە اېگە. بىراق تورلى

يېلر داومىدە اۈزبېك تىلى گە نسبتاً بۇلگن اعتبارسىزلىك اونىنگ اېش كۇرىش دايرهسىگە هم اۈزى نىنگ صلبى تاثيرى نى كۇرستمس دن قالمەدى. مهاجر يورتداشيمىز قلمى گە منسوب اۈزبېك تىلى گە بخشلب يازىلگن قويدە- گى قصيدەدە اۈزبېك تىلى نىنگ حقيقى قىافەسى تصويرلنەدى.

يعقوب خواجه مەجورى نىنگ بدىھى مەھارتى گە كېلگن دە شاعر نىنگ الھام منبعى آنە تىلى و آنە خلقى اېگن لىكى گە گواه بۇلەمىز. اونىنگ "اۈزبېك تىلى" قصيدەسى اۈزى نىنگ سېر مضمون لىگى، حقيقىت بيانى و تارىخى لىگى بىلن اۈزبېك تىلى گە نىچاغلىك بويوك مقام بىرەدى.

قدرىنگ اصلا توشمەسىن، اى جانە-جان اۈزبېك تىلى
جملە عافت دن خدا قىلسىن امان اۈزبېك تىلى

سېنگە قىصد اېتگن كىشى لىر نىنگ توتىلسىن تىل لىرى
بىزگە سېن اجداد دن قالگن نشان اۈزبېك تىلى

فخر اېترمىز كىم سېنى تارىخى موضوعىنگ كۇرىب
اۈزگە تىل آلدىدە مغلوب بۇلمگن اۈزبېك تىلى

وقت كېلدى كە نوایى اىككى تىل نى اۈلچەدى
سېن اوزىب چىققن اېدىنگ اول بىر زمان اۈزبېك تىلى

يخشى اۈغلانىنگ قۇلىدە شەھرىنگ چىققن اېدى
آسىانى قاپلگن صاحب قىران اۈزبېك تىلى

مېن تېمور تنگرى قلى دىب بىتگىچ امضاء اۈرىنگە
نامە سىن اروپا گە يۇلگن اۈزبېك تىلى

يازگىنى دە شاھ بابور نامە سىن اۈزبېكچە دە
عالم اھلى باش اېگىب آلقىش لگن اۈزبېك تىلى

قابليت لىك دلىلى "خمسه" دە بۇلدى عيان
تا على شىر ایلگن يوز امتحان اۈزبېك تىلى

كىم كە اۈزبېك بۇلسە كۇرستسىن سېنگە اخلاصىنى
اۈزگە تىل دن قالمەگن دىر هېچ زمان اۈزبېك تىلى

سېن دن اوستون كۇرسە ھىرىرتىلنى اول اۈزبېك اېمس
بوكى ازغىننى ھم لعنت لگن اۈزبېك تىلى

فارسى تىلنى ياقلگن لر قېنەگن بىر دورە
بو مفكر ھمتى لە ىشنەگن اۈزبېك تىلى

اۈزگە تىل نىنگ شوكتى گە لرزە سالماق لىك بىلن
علم و فن گە خذمتىن توختتمگن اۈزبېك تىلى

نېچە مىنگ شاعرگە دىوان يازدىرىب دىر اوشبو تىل
بستە كارلر ذوق بىرلن كويلگن اۈزبېك تىلى

عصرگە لايىق اېمس دىب كىم كە دعوا اىلسە
بىمزە سۇزلىرگە اصلا باقمگن اۈزبېك تىلى

ای تیلیم اؤکسینمه خلقینگ بار سېنى میلیون لگن
سېن بیلن بیرگه یشر خلق جهان اؤزبېک تیلی

سېن تیلیم سن سېوگیلی شیرین عزیز و مهربان
آله آیتگنده آنه لر باشلگن اؤزبېک تیلی

مېن آنم ینگلیغ سینی حرمتلگهی من دایما
باشقه لر هم مېن کبی حرمتلگهی اؤزبېک تیلی

اؤزگه تیلده یازگوچی لرنی نوایی طعن ابتر
خسروی نی تورکی - هند دیب سؤزلگن اؤزبېک تیلی

گرچه مجه هوری اؤزاق ایل ده یورر آغزیده سن
سېن انگه الهام بیریب قیلدینگ فغان اؤزبېک تیلی

چۈستى

شاعر

طبيب

تارىخاً توركى خالق لرنى شاعر خلق دېدىلر. عبدالرشيد مخدوم "چۈستى" ھم اوشبو خالق نىنگ شاعر فرزندلريدن بىرى دىر. اونىنگ اجدادلىرى اۈزبېكستان جمهورىتى نىنگان ولايتى نىنگ چست شھريدن بۈلب، ۱۹۰۸-ينچى يىل ده خوقند شھريده دنىاگه كېلگن. قاضى محمودخان اۈغلى عبدالرشيد خلق آره سيدة مخدوم چۈستى اتى بىلن شھرت قازانگن. عبدالرشيد غربت كوى گه توشيب قالر ابكن اۈز اجدادلىرى منسوب واهه اتى نى اۈزىگه تخلص قىلب آلەدى و انه شو تخلص استى ده بىر قطار اۈزبېكچه ھمدە فارسچه شعرلر اۈزىدن ميراث قالدیره-دى.

قاضى محمودخان اۈغلى عبدالرشيد باشلنغىچ تعليم نى اۈز يورت نىنگ مکتب - مدرسه لريده آگچ ۱۹ ياشى ده انه وطنى نى تشلب چىقىش گه مجبور بۈلەدى. شوندىن سۈنگ او جنوبى چىگره نى كېسىب افغانستان نىنگ شمالى قسىمى اۈته-دى.

بو بيرده اۈز تىل داش و اېلداش لرى آره سيدة بۈلگنى گه قره مەى، اونىنگ اوچون جدالىك نىنگ آغىرو مشقتلى دم لرى باشلنەدى. غربت ده حيات كېچىرىش، روزگار تېبرە تيش اونى ايشلش گه، كسب اېگلش گه مجبور قىلەدى. شوندىن كېين او پايتخت كابل گه تمان يۈل آلەدى. كابل گه كېلب جراح لىك كسى نى اىگللە-يدى و بوكسبده جراح - طبيب بۈلە راق تقريباً ۳۰ يىل اېشلەيدى.

بىر تمان دن انه توپراق ساغنىچى، ايككىنچى تمان دن مهاجرت ده گى سىقىق وضعيت چۈستى نى قلم تېبرە تيش گه اوندىدى. شوندىن سۈنگ او وطن تۈغرىسىده، جدالىك حقيده شعر يازىش گه كېرىشەدە. الهام منبى وطن بۈلگن چۈستى وطن گه اۈز مھر محبتى نى نازك سطرلرده تېرن افادە اېتەدى:

اېزىلدى جسم و روحىم اجرلىب اۈز آشيائىم-دن
 بۇلىب شورىده بلبل بوستانىم-گه قونالمه-ى من
 بۇلىب محروم اېركىم-دن، چىقىب اۈز زاد گاهىم-دن
 بۇلوب محكوم عمرىم، اۈز خىابانىم بىلالمه-ى من
 ازل خلق ابله مىش روحىم، حقىم باردىر حىات اۈزره
 تاپىب بختىم-نى، تقدىرىم تقاضاسىن سۇرالمه-ى من
 قَدَر دهقانى اۈندىرمىش نهالىم اۈز مكانىم-ده
 توغىلدىم بغيرىده، بۇلدىم جدا، اندىن كېچالمه-ى من

عبدالرشيد مخدوم چۇستى نىنگ يره لنگن كونگلى افغانستان ده گى عدالت-
 سىزلىك لرگه، بوپرده گى توركى خلق لرگه نىستبا حكومت نىنگ بير ياقلمه
 سياستى گه برداش بېره آلمه-ى، او ۱۹۷۷-ينچى يىل نىنگ اېرته بهار يده
 ايككىنچى بار غربت يۇلىنى ايزله يدى. بو گل افغانستان دن سعودى عربستانى
 تمان يۇل آله دى و طاييف شهريگه باريب جايلاشه دى. انه يورتى دن ينده ده
 اۈزاق راققه توشگن چۇستى يوره ك صدالرىنى شونداى افاده له يدى:

لاله دىك گلگون بغير قانىده پىراهن قرا
 دشت وصحرالر گېزىب، غربت ده قالگن قول مى سىز؟
 اېرلىب اۈز كاروانى دن، دشت و دمن ده بى-قرار
 يا ازل دهقانى ترك اېتگن بىابان چۇل مى سىز؟
 اشك هجران بىرله بغلان دشتىنى باغ آىلبان
 عاقبت چۇستى كى طاييفه نالان قول مى سىز؟

چىستى ھرچند جهان گشته شاعر بولسه هم اوز يورتىنى، اوز توپراغىنى
دنيانىنگ باشقه هيچ بير ييرى دن تاپيب بيلمهدى. او دايم وطن فراقى ده كو-
بيدى، بير لحظه هم اونى اونيتالمهدى:

يريم عصر اوتدى عمريم غربت ايچره هجریده كويپديم
وطن مهربیده گي سبوگيمنى يانيمدن اوزالمه يمن

قاضي محمودخان اوغلى چُستى ۷۵ ياش گه يبتگنى دن كپن اونگه دنيا
بى وفالیک قیلدی. او طایفده ۱۹۸۳-ينچى يیلده فانی دنيا بیلن وداعلشدى.
عبدالرشید مخدوم چُستى نینگ ميراث قالدیرگن ادبی خزینهسى اونینگ
كؤپلپ شعرلری و مقالهلری دن عبارت. چُستى وفاتى دن كپن شعرلری دن بير
قسمى تورکيه نینگ استنبول شهرى ده كيچیک حجمده تؤولم شكلى ده
باسیلدی. اما اونینگ قالگن اثرلری اوز اوقوچیلری قؤوليگه ييتيب بارمگن.
چُستى ايکكى تیل لی شاعر. او اوزبیک و فارس تیل لری ده بيردپک ايجاد
اېتگن. اونینگ هر ايککله تیل ده يازگن اثرلری هم بير- بيردن مضمونلی،
بير- بيرى دن نفیس دير.

دوست ليك دن ناتوان جسمينگ آلب دير كؤپ توان
محترم توت اول فضيلت شيوه سيني هر زمان
چرچگن جسمينگه يبتگه ي دوست لطفى دن روان
بؤلمه سين نكته كدورت يخشى گه قيل احتمال

امین اوچقون

شاعر

خبر یازوچى

ایری لیک توشدی باشیم گه بی قرار بۇلدى کونگیل
سېن کونگیل اېل دن چیقیب کینگن ده یاندى جان و دل
اۈزگه اېل لرده کیم اۈتیب کبتدی حیف بیر نېچه یېل
قیغو غم تارته - تارته یاش یوره ک هم بۇلدى سیل

در واقع اۈز یورتى دن، توپراغى دن ایرى توشگن هر بیرکیشى اۈزگه
یورت لرده باش دن کپچرگن لرینى قاغازگه توشیره دیگن بۇلسه، قید اېتیب
اۈتیلگن مصرع لرنى تورلى شکل لرده بیان اېتگن بۇله دى. محمدامین اوچقون
ایری لیک ده حیات کپچره یاتگن و جدالیک عقوبت لرنى سطرلرده تېرن افاده
اېتیب کبله یاتگن اۈزبېک ضیالی لرنى دن بیرى دیر.

اوچقون تخلص لى محمدامین افغانستان نینگ شمالى ولايت لریدن فاریاب -
ده ۱۹۲۲-ینچى یېلده دیناگه کېلگن. او ایلک و اۈرته تعلیم نى تۇغیل گن
دیاری - فاریاب ده آلیب، کپین افغانستان مدنیت و زیرلیگى نینگ تورلى بۇلیم -
لریده وظیفه بجرگن. اۈشه وقت لرى افغانستان ده اۈزبېک تیلی ده اۈقیش و
یازیش گه امکانات بۇلمه گن بیر پیت ده محمدامین اۈزبېکچه شعر یازیش گه
کیریشه دى. اونینگ ایلک اۈزبېکچه شعر لرى ۱۹۵۶-ینچى یېلى کونده لیک لر
صحیفه لریده کۈز آچه دى. اۈشه پیت ده محمدامین اوچقون ۳۴ یاشى ده اېدى.
شوندىن سۇنگ اوچقون نینگ شعر لرى افغانستان نینگ شمالى ولايت لریدن بلخ
ولايتى مرکزى مزار شريف نینگ "بیدار" ناملى کونده لیگى ده بیر نېچه بار نشر
قیلیندى. چیت اېل ده اېسه، اونینگ اۈزبېکچه شعر لرى بیرنچى بار ۱۹۵۴ -
ینچى یېلى پاکستان نینگ کراچى شهريده "ترجمان افکار" کونده لیگى ده

باسیلدی. شاعر نینگ اۇزآنه تیلی ده یازگن شعرلری نینگ ایچکری و تشقیری ده نسر ایتیلیشی اونگه کتته ایجادی کوچ بخش اېته دی. آنه تیلی نینگ خصوصیتلری نی اۇزشتیره باشلگن اوچقون ۱۹۷۱-ینچی ییل ده کابل رادیوسی قاشیده بیرینچی بار تشکیل اېتیلگن اۇزبېکچه و تورکمنچه ایشیتتیریش لر بۇلمی ده باشلیق وظیفه سی نی بجره دی. ۱۹۷۸-ینچی ییلی افغانستان تاریخی ده ایلک بار تشکیل اېتلگن اۇزبېک تیلی ده گی "یۇلدوز" ناملی جریده سی نینگ مسؤول مدیری لوازمی ده ایشله یدی. بیر آز اۇتمای او، افغانستان ده یوز بېرگن تونترش و وجودگه کېلگن مرکب و ضدیتلی وضعیت عاقبتی ده اۇز یورتی نی تشلب چیقیش گه مجبور بۇله دی. شوندن سۇنگ اوچقون غربت یۇلی نی ایزلب چیت اۇلکه لر تمان یۇل آله دی و نهایت تورکیه-گه کېلیب جایله دی.

محمد امین اوچقون قلمی گه منسوب قوبیده گی شعر ۱۹۸۷-ینچی ییل سېتمبر آیدیه استمبول عالی اۇقو یورتیده بۇلیب اۇتگن ملی تورکالوژی یېغیلیشی ده شاعر تمانیدن اۇقیلگن. اونده شاعر افغانستان گه سابق ساویت قوشنلری نی کیریب کېلیشی و اهالی نینگ ناچار مهاجرت یۇلی نی ایزلشی تصویرلنهدی:

اولوغ ترکالوژی نینگ اعضارلری
 یازوچی قلم اهلی سیمالری
 بویوک دولت و خلق دانالری
 کېلتیردیم مېن افغانستان دن پیغام

پیغامی نی دیر دیب گمان اېله منگ
 گمان له بیزی امتحان اېله منگ
 وطن سیز دېبان طعن جان اېله منگ
 یوره ک قانی له بو یازیلگن سرود

قیزیل روسیه ایتدی بیزگه هجوم
 بویلدی قیزیل قانگه ملت عموم
 جهانده اولادی بۆلدى می بۆیله شوم
 سیز اهل بصارت قضاوت قیلینگ

بویوک بلخدن کپلدى بیچاره لر
 قونیه یۆلىنى ایزلب آواره لر
 ایتینگ مولوی حقى بیر چاره لر
 سیز ای تورک اولوسی جهان فاتحی

اسارتده ملت آچیق سؤیله مس
 یورهک توغوسی نی آچیق اویله مس
 کونگیل بلبلدی هم آچیق کؤیله مس
 بو دیر حریت سیز اولوسدن نشان

سیز ای آل سلجوق توران لی لر
 سیز ای قهرمان خلق عثمان لی لر
 سیز ای تورکیه قورگن ایمان لی لر
 باقینگ قان - قرینداش لر احوالیگه

بو غم نامه افغانلی داستانی دیر
 یازیلگن عبارت یورهک قانی دیر
 بشر هر زمان ظلم قربانی دیر
 بیز بۆلدیگ فناء، دوست لرساغ بۆلینگ!

سباق

شاعر

يازوچى

غربت كېزلىرىدە قلم تېبرە تىب كېلگن اۈزبېك قلم كىش لىرىدن بىرى نىمت -
 الله اۈغلى عبدالقادر بۇلىب، اوسعودى عربستانى نىنگ رابغ منطقه سىدە
 استقامت قىلىب كېلدى و سباق تخلصى آستىدە شعرلر يازدى. خلق آرسىدە
 اېسە سباق بخارى آتى بىلن مشهور. عرب مەمكىتلىرى اينقسە، سعودى
 عربستانىدە استقامت قىلە ياتگن تركستان لىك مەھاجرلر اكثراً بخارى آتى بىلن
 تىلگن. بخارى يەنى بخارالىك، اوتمشدە دىن اوچاغى بۇلىب كېلگن ملك -
 نىنگ فرزندى دىگنى دىر. شاعر سباق بخارى مەھاجرتدە گى باشقە
 يورتداشلىرىمىز سېنگرى غربت قىين چىلىكلىرىنى بېنىگىب كۇپ گىنە فضىلت -
 لرگە اىرىشگن. او اۈزبېك، فارس و عرب تىللىرىنى مەملىكەتلىگن و بىتوك
 دىن عالمى بۇلىب بېتىشىب چىققن. بخارى نىنگ يىرە تگن اثرلىرى نەھایتدە
 سېر مضمون بۇلىب، وطن روھى بىلن سوغار بىلىگن دىر.

كۇپ زمان لىردىر سېنىگ و صلىنگ تمناسىدە مەن
 توت قۇلىمىنى اېمدى بومشكىلنى آسان اىلە گىل

كېل اى كونگىل مەھبەتدە وفا اھلىغە لايىق بۇل
 اگر وصل اېستە سنگ دايم طلب يۇلىدە صادق بۇل

نعمت‌الله اۇغلى عبدالقادر سباق اصل بخاراليك بۇلىب، او ۱۹۰۹-يىنچى يىلده بخارا شەھرى نىنگ "حمام كنجك" محلەسىدە دىياگە كېلگن. تارىخ دە انقلاب نامى آستىدە بخارادە صادر بۇلگن واقەلەردن كېين سباق بخارى اۋز يورتى نى تشلب چىقىش گە مجبور بۇلەدى. شوندن كېين او ۱۹۳۰-يىنچى يىل دە افغانستان نىنگ شمالى قسىمى گە اۋتەدى. او افغانستان دە بىر مدت توريب يىنە يۇل گە توشەدى و بو گل او ۱۲۰ كىشى دن عبارت حاجى لر كروانى بىلن بىر گە پاى- پىادە سعودى عربستانى تمان يۇل آلەدى. اۋشە پىتدە عبدالقادر سباق بخارى ۲۱ ياشى دە بۇلگن. او جداليك و فرقت دورى نى اۋز يازولر يىدن بىرىدە شوندهى تصويرلەيدى:

بو كىلدى عاقبت فرقت يو كىدن قامىتم نوت دىك،
قوريب كىتدى وجودىم تار- پودى سىم تىلفون دىك.

در واقع سباق جداليك عقوبت لرى نى شاعرانه اسلوب دە قاغاز گە توشىرر اپكن او ادبيات نىنگ تشبه استعاره صنعتى دن جوده كېنگ فايده لنگن.

فغان اى دوستلر هجران اوتى كوئيدىردى جانىمنى
اېشىتمس اول ستم گر بىر كرره آه و فغانىمنى

اولورمن باشىمه بىر كىلتورىنگلر يار جانىمنى
شەھىد عشق قبرى دىب، يازىنگ قبرىم گە نامىمنى

صبا عرضىم اېشىت پىغامىمنى گلپاره يېتكورگىل
فغان و آه و زارىم شوخ گل رخساره يتكورگىل

عبدالقادر سباق بخارى مکه مکرمه گه يېتیب بارگنى دن کپين او يېرده هندوستان مسلمانلرى تمانى دن تشکيل اېتىلگن مدرسه ده تحصيل آله باشله - یدی. او اوشبو مدرسه نى ۱۹۳۹-ينچى يېل ده بيتيره دی. سباق بخارى ۱۹۶۶ - ۱۹۷۷-ينچى يېل لر آره ليگى ده جده رادیوسى قاشیده تشکيل اېتىلگن فارسچه اېشیتتيريشلر بۆلیمی نینگ مسؤول کاتبى بۆله راق وظیفه بجره دی. اونینگ فارس، اؤزبېک و عرب تیلی ده گى شعرلرى نى اؤز ايچگه آلگن کيچیک حجم ده بير شعرى تۆپلمى تورکيه ده نشر قیلينگن.

تاشقىن

شاعر

اصلى انديجانلىك عبدالله قربان اۇغلى كامل عبدالله تاشقىن تاشقىن تقاضاسىگە تن بېرىپ سعودى عربستانىگە بارىپ قالگن يورتداشلىرىمىزدن بىرى. كامل عبدالله تاشقىن ۱۹۳۰-يىنچى يىل لىدە سابىق شوروى ارابابلىرى تىمانىدىن عمل گە اشىرىلگن قىماق، سورگون، تىقىب و تىقىق كىبى جزا چاره-لىرى عاقبتىدە باشقە يوزلب عايلەلر سىنگرى اونىنگ عايلەسى هم اوز يورتى-نى تىشلب چقىش گە مجبور بۇلەدى. كامل اوشە پىتدە تورت ياشىدە بۇلگن. ياووزلىك سلطنتىدە كېچە ياتگن مىلى فاجىلەلرنى ھىلى انگلب بىتمگن كودك آتە - آنەسى بىلن بىرگە ختاي حدودىدەگى قشقر شىھرىگە اوتەدى. عبدالله اۇغلى كامل اوشە يىردە اورتە مکتىبنى بىتترب ۱۹۴۵ -يىنچى يىلى اوروچمى يوكسك اوقو يورتىگە اوقىش گە كىرەدى. بىراق اوقىشنى دوام ايتىش گە تولى سىبلر امكانىت بىرمەيدى. تورت ياشىدە كىندىك قانى توكىلگن آنە يورتىدن ايرىلگن عبدالله اۇغلى كامل ۱۸ ياشىدە قشقرنى آرتدە قالدىرىپ سعودى عربستانى تىمان يۇل آلەدى. اونىنگ بو سفرى اوز گېچە بىر داستاندىن عبارت.

تاشقىن حج گە كېتە ياتگن امەكىلرىگە اېرگشىب تقربىاً ايكىكى يىل يۇلدە قالىب، نىھایت ۱۹۴۹-يىلى سعودى عربستانىگە بارەدى. تاشقىن نىنگ ادبى فعالىتىگە نظر تىشلسە، بىرىنچى بۇلىب اونىنگ اورتە مکتىب دورىدە ياق يازگن شىرلىرى دقتنى اوزىگە تارتەدى. اونىنگ "ظفر ترانەسى" سرلوحەلى شىرى غولجە انقلابى غلبەسىگە بىخىشلب يازگن اىلك شىرى دىر. تاشقىن نىنگ شىرلىرى "خان تىنگرى" آى نامەسىدە شونىنگ دېك توركىيە، اوزبېكىستان و پاكىستاندە چىقەدىگن نشرىە-

لرده باسیلگن. تاشقین نینگ اثرلری وطن روحی بیلن سوغاریلگن بۇلیب اونده شاعر نینگ بدیعی مهارتی اۇز عكسینی تاپگن. بو شعرلرده شاعر نینگ یوره ک دردلری اۇز افاده سی نی تاپگن. او "فضولی غزلیگه نذیره" شعر ی ده غربت عذاب عقوبت لری نی شونده ی بیان اېته دی:

وطن قدرینی بیزدېک بی وطن افگار اۇلن دن سۇر
عذاب غربت ایچره جانی دن بیزار اۇلن دن سۇر
بوزوب اۇز آشیانین یاندیریپ ناری جهالت له
بیزینگ دېک دربدر هر جایگه بارسه خوار اولن دن سۇر
توغیلگن یورتی نینگ نعمت لریدن بهره ور بۇلمای
توگنمس محنت و درد و بلاگه یار اۇلن دن سۇر

شاعر تاشقین آنه وطن گه محبتی نی اظهار اېترکن اون ی قوییده گی چه تیل -
گه آله دی.

غم بیمه یوریتیم سېنینگ کادرلرینگ بار دیرینه
جان یۇلینگ ده بېرگالی حاضرلرینگ بار دیرینه
هر فدارکارلیک اوچون قادرلرینگ بار دیرینه
قلبی اویغاق تون و کون شاعرلرینگ بار دیرینه
اېتگوچی آزاد سېنی باتیرلرینگ بار دیرینه

قُل كبی ایشلب سعادت تاپمەدی دەقان لرینگ
 باشقەلر قارنىنى تویغازدی گۈزل بوستان لرینگ
 یاونى کوچلنتیردی، قوترتدی آق آلتین کان لرینگ
 لال بۇلیب قالدی، باشاق لر توپلاگن اۇغلان لرینگ
 ینگى کویلك کیمەگن باکرلرینگ بار دیرینه

قادری، خرشید و چلیانلر اتیلگن بۇلسە هم
 فطرت و اولانىلر تۇپراققە قاتیلگن بۇلسە هم
 ھیدەلیب یورتدن چیت اہلگە ترقتیلگن بۇلسە هم
 بند ایتیب، افسون بیلن اۇختیلگن بۇلسە هم
 داو یورەک آتش نفس شاعرلرینگ بار دیرینه

يسو

تارىخچى

توركى خلقلار قديم زمانلاردا بويان فن نىنگ تورلى ساحه لرى گە كىرىشىپ، كىشىلىك جىمىتى گە بى بەھ دۇرئانلار تىقىم ايتىپ كېلگن اېنگ قىدىمى تارىخ گە اېگە خلق دىر. اوشبو خلق نىنگ تارىخى گە تېگىشلى اثرلار مۇلفلار بىرنچى نوبت دە انە شو خلق ارە سىدن يېتىشىپ چىقنن علامەلر ابورىحان البىرونى، ابوعلى ابن سىنا، يوسف خاص حاجب، محمد موسى الخوارزمى، مىرزا اولوغ بىك، محمود الكاشغرى، سلطان حسين بايقرا، على شىر نوايى، ظھىرالدىن محمد بابىر كىلر بۇلىپ، اولرنىنگ عنعنەلرى نى اېسە بوگونكى اولادلار بى دوام اېتتىرىپ كېلماق دە.

بوندە بويوك سىمالرنى يېتىشتىرگن توركىستان اۆلكەسى باش دن كېچىرگنلار نى شەھالدىن يسوى، اۈزى نىنگ ۱۹۸۴-ىنچى يېلى تىرىپ بىرگن "توركىستان اچچىق حىقىقتلار" ناملى تارىخى قولياز مە اثرىدە اچىق بىان اېتەدى. يسوى تىقىر تىقاسى بىلن چىت اېل لردە استقامت قىلىپ كېلە-ياتگن اۈزبېك قلم كىشلرىدن بىرى. اونىنگ يازىشىچە، ۱۹۳۰-ىنچى يېل-لرنىنگ باش لرىدە كىمىنىستىك حاكىمىتىنىگ شىقت سىزلرچە اىب بارگن سىاستى نىتىجە سىدە اۈز يورتى نى تىلب چىقىش گە مجبور بۇلگن مىنگىل عايلەلر قىتارىدە شەھالدىن هم آتە-آنەسى بىلن بىرگە مەھجرت گە اتلنگن. شەھالدىن يسوى نىنگ خاطرلىشىچە، ۱۹۳۲-ىنچى يېل نىنگ اېرتە بەھارىدە آتە-آنەسى بىلن بىرگە افغانىستان تمان اۈتە ياتگن لرىدە آتەسى امو دريا قىرغاقى دە روس كوچلرى تمانىدن ايتىپ اۈلدىرىلگن. شو طفىلى شەھالدىن

آنەسى بىلن يەنە بىر يىل مشقتە دە حیات كېچىرگن. نەھایت ۱۹۳۳-يىنچى يىل نىنگ فېرورى آيى دە افغانستان گە اۆتگن. افسوس كە افغانستان دەگى حیات ھم اولر اوچون آسان كېچمەگن. چونكە، اۆشە يېتەلەردە توركستان دن كېلەدىگن مەھجرلر اوچون افغانستان دەگى شرايط ھم جودە آغیر و مركب بۇگن. بالەلىك دن باشلېب غذاب- عقوبت لى كونلرنى باش دن كېچرە باشلگن شەھاب الدین يسوى تورلى خارچى اولكەلر دە حیات كېچرەدى. نەھایت توركيە- گە بارىپ جايلاشەدى. يسوى كورگن- كېچىرگن لرنى قاغازگە توشىرر اېكن، ۱۹۸۴-يىنچى يىل دە "توركستان اچچىق حقيقت لرى" ناملى بىر قۇليازمە ترتیب بېرەدى. بو قۇليازمە تقريباً ۲۰۰ بيت دن عبارت بۇلىپ، اون دە قديمى توركستان، حاضرگى اۆرتە آسيانىنگ بويوك سيمالرى، بەھادر حكمرانلرى دن تارتیب، مىلى مستقل ليك يۇليدە قربان بۇلگن يورت فرزندلرى نىنگ تاريخى كېچنمەلرى قيد قىلىنگن. شونىنگ ديك بو قۇليازمە دە مەھجرت تاريخى و اونىنگ سببلرى، باسقينچى لرگە قرشى كورشى، توركستان دە روس حاكيمتى، چيت اېل لردەگى توركستان ليكلر فعالتى تۇغرىسىدە مختصر تاريخى معلوماتلر بېرىلەدى. قۇليازمە نىنگ توركستان دن هجرت و اونىنگ سببلرى سرلوحەلى بۇلىمى دە شون دەى سطرلرنى اۆقىمىز- "توركستان دە اېنگ سۇنگى خان ليك بخارا خانليگى ۱۹۲۰-يىنچى يىل نىنگ سېتىمبىر دە روس باسقينچى لرى تمانىدن اشغال قىلىنىشى بىلن اھالى قوشنى اولكەلر جملە دن افغانستان گە قاچىپ اۆتە باشلەيدى. روس حاكيمتى نىنگ ظلمى كون سىين آر تيب بارىشى بىلن يورت نى تشلېب چىقوچىلرنىنگ سانى ھم آشىپ بارەدى. اينىقسە ۱۹۳۱-۱۹۳۳-يىنچى يىل لر دولامىدە مەھجرلر سانى جودە كۆپەيەدى. تخمىن لرگە كۆرە اۆشە يېتەلر دە تقريباً ۲ مىليون كىشى قوشنى مملكت لرگە قاچىپ اۆتگن. بو مەھجرت اۆقىمى اۆشە يېتە دە دنيا دە مثل سىز بۇلگن.

شەھابالدین ىسۈى نىنگ "تۈركستان اچچىق حقيقتلىرى" اثرى شو پىت-
گچە اۈرگىنلەمەگن مىلى ضىيالى و منورلر نىنگ علمى و ادبى، مىلى و سىياسى
فعاىلتلر دىن خىردار بۇلىشگە كتتە ياردەم بىرەدى. شەھابالدین ىسۈى نىنگ بو
اثرى، مۇلف نىنگ قىد قىلىشىچە، تارىخى منبع لرگە اساس لىنىب تىرتىب
بېرىلگن.

جوهری

شاعر

عالم

افغانستان ده تاریخاً یشب کپله یاتگن یپرلی اؤزبیکلر اساساً مملکت نینگ شمالی حدودلری ده جایلیشگن. معلومات لرگه کؤره، بخارا امیرلیگی حدودیده- ۹۷ گي اؤزبیک قبیله سی نینگ ۲۸ ته سی جنوبی تورکستان یعنی حاضرگی افغانستان نینگ شمالی قسمی ده یپرلشگن. تدیقاتچی لر افغانستان ده گی اؤزبیکلرنی میمنه و اونینگ اطرافی، سرپل، اندخوی، شبرغان، قطن و اونینگ اطرافی، بدخشان، قندوز، تاشقورغان و آیبیک منطقه لریده یشب کپله- یاتگن لری نی قید قیله دیلر و اوشبو اؤزبیکلرنینگ اساسی قسمی دهقانچی- لیک و چارواچی لیک بیلن شغللنیشی نی آیته دیلر.

اؤزبیکستان و اؤرته آسیانینگ باشقه جمهوریت لریدن تورلی دورلرده مهاجر بؤلیب قوشنی افغانستان گه اؤتگن اؤزبیکلر اساساً اندخوی، آقچه، مزارشریف، قندوز و کابل شهرلریدن اؤزلیرگه مکان توتگن. حاضرگی کونده افغانستان- نینگ یپرلی اؤزبیکلری تاجکستان، اؤزبیکستان و تورکمنستان جمهوریت لری بیلن چیگره داش شمالی ولایت لردن تقریباً اوتته سیده یشه دیدیلر. بوندن تشقری افغانستان اؤزبیکلری نی مملکت نینگ مرکزی، غربی، جنوبی و شرقی قسملریده هم اوچره تیش ممکن.

شمالی ولایت لردن جوزجان ده دنیاگه کپلگن زبردست قلم کش لردن بیرى عبدالرشید جوهری نینگ ایجادى باشقه قطار معرفت پرورلر ایجادى سینگری وطن پرورلیک روحى بیلن یوغریلگن. جوهری تخلصى بیلن مشهور عبدالحمید اوغلى عبدالرشید ۱۹۳۳-ینچی ییل ده شبرغان شهرده دنیاگه کپلگن. او مکتب و مدرسه لرده تحصیل آلیب عالم و بیلیم دان بؤلیب یتیشگن.

عبدالرشید جوهری شاعر بۆلۈشى بیلن بیرگه دینی عالم هم دیر. شو باعث او خلق آره سیده مولوی جوهری نامی بیلن شهرت قازانگن. ۱۹۷۸-ینچی ییلی افغانستان ده صادر بؤلگن تۇنتریشدن آلدین جوهری شبرغان نینگ جامع مسجدی ده مدرس و خطیب امام بۆلیب وظیفه بجرگن. تۇنتریشدن کبین اېسه، امام لیک وظیفه سیدن قۇل تارتیب گوشه نشینلیک اختیار قیلگن.

جوهری جوزجان ولایتی اهالی سی نینگ سابق شوروی گه تینگن کابل حکومتی گه قرشی باشلنگن کۇرش بیلن بیرگه جنگ گه آتلنه دی. او اۇشه ییل لر دوامیده اۇزی نینگ علمی- ادبی فعالیتلری بیلن مذکور جنگ گه کتته حصه قوشه دی و مجاهدلر صفی نی مستحکم توتیب، جنگلرنی روحاً آذوقه- لیترب کبله دی. جوهری ایکی تیل ده، تورکی یعنی اۆزبیک همده فارس یعنی دری تیلی ده شعر یازگن. جوهری کتاب خوان لرگه ۱۲ ته دن آرتیق اثر هدیه قیلگن. او انقلابی شاعر. شعر یازیش ده کیلاسیک شاعرلردن پیرولیک قیلگن. جوهری نینگ "آواره لیک بهاری" سرلوحه لی مسدسی یعنی آله مصرع دن عبارت بؤلگن شعرى انه شونده ی روح گه اېگه بؤلگن اثرلری جمله- سیدن دیر. جوهری بو شعرنی وطن دن بیراق ده بؤلگن بیت لریده ۱۹۸۹- ییل- ده قاغازگه توشرگن. شعرده اوروش عاقبتی ده ویرانه گه اېلنگن یورت گه بهار کېلگن لیگی تصویرلنگن. مولوی عبدالرشید جوهری طالبلر حاکمیتی دوریده قیناقلر آستیده حیات دن کۆز یومه دی. قاغازگه توشیریش گه اولگورمگن یوره- ک سۆزلرنی اۇزی بیلن بیرگه آلیب کپته دی.

ای وطن ینگى بهارینگ فصلیده بۇلدينگ خزان
گلشنینگ گلخن بۇلیان قاچتی بلبل هر تمان
کۆزده یاشیم موج اورر آتینگنی توتسم هر زمان
کېچه- کوندوز بۇلدى کاریم ناله و آه و فغان
فرقتینگده زار یېغلاب تاب و طاقت قالمه دی
بۇلدییم آواره بوگون دلده فراغت قالمه دی

ای وطانشلر وطن‌گه اعتباریم بار ابدی
گلشن و باغ و گلستان و بهاریم یار ابدی
یشنه‌گن دشت و بیابان لاله زراریم بار ابدی
روضه جنت کبی طرفه دیاریم بار ابدی
کۆز یاشیم دریا بؤلوب آقدی وطن‌دن آیریلیب
بلبل آواره‌من، سیندی قناتیم قیریلیب

کۆز یاشیم دریا بؤلوب آقتدی وطن‌دن آیریلیب
بلبل آواره‌من سیندی قناتیم قیریلیب
ای وطن محروم قیلدیلر بهارینگدن سېنی
بی‌نصیب اۆلدوم بوتونله‌ی برچه بارینگدن سېنی
کۆزگه آیله‌ی توتیا گرد غبارینگدن سېنی
به‌ره آلمه‌دیم بوگون باغ بهارینگدن سېنی

ای وطن مېندین سېنینگ دشت و دیارینگه سلام
أول خزان اؤرگن گلستان و بهارینگه سلام
قیقیزیل قانگه بویلگن لاله زارینگه سلام
شیر نردېک أول مجاهد ارسلانینگه سلام
ای مجاهد اولکه داشلر "جوهری" دن مینگ سلام
چین کورش بیرلن وطن آزاد بؤلغه‌ی والسلام

كاسانى

شاعر

تاریخچی

فلک‌نینگ گردشی بیلن تورلی دورلرده بیر قطار خارچی اۆلكه‌لردن اۆزلریگه مکان توتکن اۆزبیک مهاجر منورلری زمان جریانیگه فعال مناسبت- ده بۇلیب، ملی ادبیاتیمیز رونقیگه، ملی مدنیتیمیز و قدریتیمیز ثباتیگه مناسب حصه قۇشکن و قۇشیب کېلماقده‌لر. اولر تمانیدن یره‌تیلکن ملی مطبوعات، بدیعی ادبیات، علمی تدقیقات‌لرینینگ اکثریت قسمی آنه وطن و آنه خلققه بخشلنگن. اولرده آنه توپراق‌نینگ درد و حسرت‌لری، تاپته‌لنگن تقدیر، مهر- محبتی اۆز عکسی‌نی تاپکن.

معلوم که، دنیاچه انسان اوچون اینگ عزیز و مقدس مکان وطن، اینگ بویوک نعمت- اهرکین‌لیک بۇلگنی کبی اینگ قتیق ساغینچ هم وطن و اهرک ساغینچی دیر. اوشبو حس- توینغو بیلن بیرنچه اؤن ییل‌لر دوامیده اۆزونیگ بدیعی، تدقیقی و عامه‌باب یازولری ارقه‌لی مهاجرت‌ده فعالیت قیلیب کېلگن بیلیم- معرفتلی یورتداش‌لریمیزدن بیرى تاریخ شناس، عینی بیت‌ده هوسکار شاعر سید مبشر سلیمان اؤغلی کاسانی دیر.

سید مبشر کاسانی فرغانه وادی‌سی‌نینگ نمگان شهرى یقینیده‌گی قدیمی کاسان ساي‌ده ۱۹۲۷-ینچی ییل‌ده بدولت بیر عایله‌ده دنیاگه کېلگن. او دنیاگه کېلشی بیلن ستالین دوری‌نینگ زوغومی باشلنده‌دی و اونینگ آتەسی باشقه مینگ‌لب گناه‌سيز انسانلر قطاریده قماق‌گه آلینب سایریاگه سؤرگون قیلینه‌دی. شوندن سۇنگ سیدمبشر آنەسی و تاغەسی بیلن بیرگه افغانستان‌گه قاچیب اۇتیش‌گه مجبور بۇلەدی.

اونینگ اۇزى بوتوغرىده ترجمه حالى ده قسقچه قىلىپ:

- "رحمت ليك آتم ۱۹۲۹-ينچى يىل نىنگ قهرتان قىشى ده ساويت اربابلىرى تمانيدن فيودال صفتى ده قماققه آلىنىپ، بىر آزدن سۇنگ سايرياگه سۇرگون قىلىنگن. اوشنده حكومت آتم نىنگ برچه مال و ملك، بىر، سو، باغ، تگيرمانلىرىنى رويخطدن اؤتكزىپ مصادره اېتگن. بىز اسه قهرتان قىش ده ميدان ده قالگنمىز. اوى اسباب انجام لىرىمىزنى هم شفقت سىز لرحه باسبب آلىشگن. بىزنى بىر كىچده قششاق و محتاج قىلىپ، سرسان و سرگردان وادى سىگه تشلاگن. اوشه پىت لرده كاسان نىنگ عالم، روحانى، باى و بدولت كىشى لرىدن ۱۴ ته سى نمگان ده محاكمه قىلىنىپ آتیب اؤلديرىلگن. شولردن بىرى آتم نىنگ آتەسى سىدمحّب خان توره بۇلگن" دىب، يازەدى سىدمبشر كاسانى.

آتەسى دن جدا بۇلگن، مال و ملك لرى مصادره قىلىنگن ياش سىدمبشر آتەسى و تاغەسى سىداحمدخان بىلن بىرگه مهاجرت يۇلىنى اېزلب تاجكستان- نىنگ "قربان شەيد" قشلاغى گه كىلىپ جايلاشەدى. اولر او يېردن افغانستان- گه اوتىش چاره سىنى قديره باشلەيدى. اما اولر نىنگ بو يېردەگى حياتى هم آسان كېچمەيدى. آتەسى و تاغەسى كلخوزده پخته چاپىب كون كېچىرەدىلر. بىر مدت دن كېين اولر آمو دريادن اؤتیب افغانستان گه كېلەدىلر. شونەدى قىلىپ ۱۹۳۰-ينچى يىل لرنىنگ باشلەنىشى ياش سىدمبشر نىنگ مهاجرت دە- گى حياتى ده آغىر عذاب- عقوبت لى كونلرنىنگ باشلەنىشى بۇلەدى. اونىنگ بالەلىك شىرىن دورى مهاجرت دە افغانستان، سعودى عربستانى و باشقە بىر قطار اولكەلر دە، آتە توپراق دن آلىس لردە اؤتەدى. سىدمبشر ۱۹۷۹-ينچى يىل گه قدر افغانستان دن اۇزىگە مكان توتىب حيات كىچىرەدى. افغانستان گە سابق شوروى قوشنلرى كىرىپ كېلگىدن كېين او افغانستان نى ترك اېتىب سعودى عربستانى گە بارىپ جايلاشەدى.

سىدمبشر كاسانى مهاجرت دە بىگانه يورت لردە حيات كىچىرەپكن آتە يورتى گە بۇلگن مەر- محبتى و صداقتى، اونى اۇز يورتى نىنگ كېچنىمەلرى-

نى سىنچىكلب اۈرگىنىش گە اوندەيدى. شوندىن سۈنگ او تارىخى منبع لر گە
مراجعه قىلە باشلەيدى. وقت اۋتىشى بىلن اوچ جلددن عبارت "اۋرتە آسيا
تارىخى" ناملى اثر يره تىش گە ابرىشەدى.

"اۋرتە آسيا تارىخى" نى يازىب چىقىش دە اېسە مۇلف نىنگ فارس، عرب،
اوردو و آنە تىلى اۋزبېكچەنى مكممل بىلگن ليگى قۇل كېلەدى. بو اثر مۇلف-
نىنگ چىكسىز زحمتى طفىلى چىت اېلدە اۋزبېك تىلى دە بىرىنچى بار نشر
اېتىلگن، اۋزگچە خصوصيت و قيممت گە اېگە اثر دىر. اوندە مۇلف بىر ملتنى
باشقە بىر ملت گە قرشى قۇيمس دن، تارىخى واقعه و حادثەلرنى خالصانە
يارىتىش گە حركت قىلگن. در واقع بو اثرنى شوندى يىر پىت دە يازىلىشى،
سابق شوروى تارىخچى لرى تمانىدن ساخته لشتىرلىب، چلكشتىرلىب
يوبارىلگن حقيقتلرنى تۇغرى عكس اېترىش دە كتتە اهميت كسب اېتەدى.

بو اثر دە مۇلف اوتمىش دە گى تارىخى حادثەلر اوستى دە اينىقسە، اۋرتە آسيا
خلقى نىنگ تارىخى ترقىياتى تۇغرىسى دە ملاحظە يورىتر اېكن، اۋرتە آسيا دە
جايلىگن قديمى خلقلر و اولر نىنگ بىرىنچى مستقل دولت چىلىگى دن باشلب،
قديمى تركستان دە شوروى توزومى اۋرنە تىلىشى و شوروى حاكمىتى دورىدە-
گى حيات اوستى دە بە تفصىل تۇختالىب اۋتەدى.

سىدمبشر نىنگ اوچ جلددن عبارت بو اثرى اۋرتە آسيا دە ايتدايى دوردن
باشلب، حاضر گى زمان گە قدر يوز بېرگن حادثە- واقعهلرنى اۋز ايچىگە قمر ب
الەدى.

سیحان

شاعر

غربتده حیات کبچره یاتگن اؤزبیکلرنی دنیانینگ کؤپ گینه اؤلکه لریده اوچره تیش ممکن. اما اولرنینگ اکثریت قسمی امریکا، آلمان، تورکیه، سعودی عربستانی، پاکستان، ایران، چین و باشقه بیرقنار مملکتلردن اؤزلریگه مکان توتگن. بو توغریده اؤزبیکستان لیک شاعر ابرکین واحد شونده ی یازده ی:

قى آیس مکان گه سفر قیلمه یین
قى بیراق ساحل گه ییلمه سین قسمت
السلام علیکم دیبه جیلمه ییب
بیر اؤزبیک قانداشیم قرشیلر البت

بونده ی یورتداش لرنینگ مهاجرت تاریخی گه نظر تشلنسه، اولرنینگ اؤزلری یا که آته - بابالری اساساً ۱۹۱۷-ینچی ییلدن آالدین و اوندن کپینگى دورلرده اؤزبیکستان حدودی دن؛ ۱۹۷۸-ینچی ییلدن باشلب افغانستان حدوددن چیقیب کپتیشگه مجبور بؤلگن لر. یقین کون لرگه قدر افسه شونده ی کیشی لرگه نسبتاً صلبی مناسبتده بؤلیب کپلیندی. کپینگى بیتلرده جمیعت-ده یوزه گه کپلگن ینگچه قره ش لر شرافتی دن چپت ابل لرده گی وطن داش-لرگه نسبتاً مناسبت هم اؤزگره باشله دی. شو طفیلی اولر بیلن باردی - کپلدى، سودا-ستیق و علمی-مدنی علاقهلر هم یؤلگه قؤیپلماقده. خارجه گی مهاجر یورت داش لرنینگ وطن حقیده، اونى ساغینیب سؤزلگن نطق لری، یازگن کتاب لری، ایجاد ایتگن شعرلری، کؤیلگن قوشیق لری، وطن ده گی لر کوچی گه - کوچ و غیرتی گه - غیرت قؤشماقده.

چېت ایل لرده گی همیورت لریمیز حقیده سؤز بارگن ده اینگ اولا اولرنینگ باسیب اؤتگن آغیر و مشقتلی حیات یولی و آنه وطن، آنه خلق گه بخشلب تېبرتگن و تېبرته یاتگن قلم ایزلری درحال کؤز اونگیمیزده گوده لنه دی. شونده ی هم ملت لریمیزدن بیر ی هوسکار شاعر صابر سیحان دیر. صابر سیحان اصلی مرغلان لیک بؤلیب، اونینگ آته سی - اصام الدین اوغلی خال محمد خان ۱۸۹۷-ینچی ییل ده تاشکینت ده گی ورزک قشلاغی ده توغیلگن. خال محمد خان "خاکى" تخلصی بیلن شعرلر هم یازگن. اونینگ غزلی لری اوغلی صابر سیحان قؤلیده سقلنماقده. ۱۹۳۰-ینچی میلادی ییل لرده حکم سؤرگن سیاست طفیلی صابر سیحان آنه وطنی نی ترک ایتشدن باشقه علاجی قالمه گچ او چېت اېل لرده حیات کپچیریش گه مجبور بؤله دی. صابر سیحان جوده یاشلیک ده اؤز یورتی نی تشلب چیققن بؤلسه ده، اؤز آنه تیلی نی دایما اولوغ توتدی و وطن بیلن علاقه ده بؤلیب کېلدی. وطن گه بخشلب شعرلر یازدی. اونینگ شعرلریدن نمونه لر وطن ده و چېت اؤلکه لرده نشر ایتلدى. صابر سیحان اتاقلی اؤزبېک ادیب لریدن عادل یعقوب اوف نینگ (اولوغ بېک خزینه سی) رمانی نی تورک تیلی گه او گیردی. او کورگن - کپچیرگنلری حقیده (ادشگن لر) دیگن رمان هم یازدی. صابر سیحان وطن ساغینچی، غربت کپچنیمه لری نی شاعرانه قاغازگه توشیریپ باره دی و اونینگ شعرلری تورلی نشریه لرده باسیلیب توره دی.

حسن و جمالینگ نی نبتای، مېنگه وصالینگ بؤلمه سه
 سر و خرامانینگ نبتای بزم جمالینگ بؤلمه سه
 نبتای بهشت ایچره مېن مجلس اغیارنی
 بهشت جهنم دیر الفت وفاکارینگ بؤلمه سه
 دشمن چمن زاری قیلمگه ی هرگز ممنون مېنی
 بلبل و گویا بؤلیب سپره شگه زبانینگ بؤلمه سه
 دوست نادان نی نبتای مونچه دشمن ایچره مېن
 ظلمت ایچره بیر مرد صداقت کارینگ بؤلمه سه

طالع

شاعر

كوره شچى

اۈزبېك مىلى ادىياتى دە ھربىر مدىنىتىلى اۈزبېك نىنگ معين اولىشى بار. بو مىلى و وجدانى وظيفه نى بجرىش بىرىنچى نوبت دە اۈزبېك قلم كىش ضيالى - لرى ذمه سىگه يوكلنگن. يورگى دە دردى بار، ابل و يورت سپور اۈزبېك قلم - بگه لرى بىزاوته قلب لرنىنگ، آرازلنگن كونگل لرنىنگ بانگى بۇلگن اثرلر يره - تىب كېلماقده لر.

شوندهى قلم ابگه لرى دن بىرى "طالع" تخلصى بىلن ايجاد اېتىب كېلگن يورتداشمىز سىدىعقوب فاروق دىر. او تخار ولايتى دە دنياگه كېلگن. سىدىعقوب فاروق نىنگ آتەسى اۈشه مشعوم ۱۹۳۰ - يىنچى يىل لردە حاضرگى تاجكستان جمهورىتى نىنگ كولا ب ولايتى دن مهاجر بۇلىب افغانستان گه اۈتە - دى. ۱۹۷۸ - يىنچى يىلى افغانستان دە صادر بۇلگن دولت تۇنترىشى دن كېپن مىليون لب افغانستانلىك مهاجرلر قطارىدە سىدىعقوب فاروق ھم قوشنى پاكستان گه بارەدى و پشاور شھرىدن اۈزىگه مكان توتەدى.

او ۲۰ يىل دن كۇپراق بىر دور مابىندە اۈز ايجادلرى طفىلى افغانستان جھادى گه حصه قوشىب كېلگن. عىنى پىتدە اجدادلر يورتى قدىمى توركستان نى قومسب قطار شعرلر يازگن. اونىنگ بوندەى شعرلرىدە آنە وطن - نىنگ عذاب - عقوبت لرىدن تارتىب، سخى و فراوانلىگى گچە اۈز افادەسى نى تاپگن. شونىنگ دىك او اۈز اثرلرىدە ناحق لىك، عدالت سىزلىك علت لرىنى جسارتلى تصويرلگن. سىدىعقوب فاروق نىنگ ادبى فعالىت لرى ئمرەسى اۈلە - راق بىر شعرى تۈپلمى پاكستاندە باسىلىب چىققن. بو تۈپلم دن شاعر نىنگ تقريباً ۱۵۰ شعرى اۈرىن آلگن.

طالع تخلص بىلن شعرىت ساحەسىگە قەدەم قۇيغەن سىدىقەقوب فاروق
 ايکكى تىللى شاعر دىر. او شعر يازىش دە كۇپراق كلاسىك شاعرلىرىمىز
 اسلوبى گە تىنەدى. شونىنگ اوچون اونىنگ اثرلىرى اۇزىگە خاص تىل و گرامر
 اسلوبى گە اېگە. شاعرنىنگ اۇزىكچە يازولرىدە فارسچە و عربچە سۆزلرنى
 كېنگ قۇللانگىنى كۆزگە تشلنەدى. شونگە قرەمەى اونىنگ اثرلىرىدە روانلىك و
 مضمونچنلىك سقلەنىب قالگەن. سىدىقەقوب فاروق "طالع" آنە يورتى آزادلىككە
 اېرىشگىدىن كېىن كۆپ اۆتمەى اوشبو فانى دىنانى ترك اېتەدى.

اي وطن اي آنە يورتىم عظمتىنگە دن اۇرگىلەى
 تنگرى بېرگن قنچە نوش و نعمتىنگە دن اۇرگىلەى

سېن اېدىنگ دىيادە اتلى آسيانىنگ يوره گى
 تېنگىز و دېنگىزنى باسگن شېھرتىنگە دن اۇرگىلەى

سېن بويوك اتلى بىلىمدان لر توغىلگن اوبە سىن
 هم كورشچىلرنى باققن مکتىبىنگە دن اۇرگىلەى

تاغ و ساي و هم ادىرىنگ يشىبان چقناق اېدى
 خاصە كوكلملردە زىب و زىنتىنگە دن اۇرگىلەى

شعر يازىش عادى ايش اېمس. شاعرنىنگ شعر يازىش دوامىدە چېككن
 زحمتىنى كتاب خوان اونى اۇقىش پىتىدە سېزەدى، دېگنلرى دېك، طالع-
 نىنگ غربت كېزلىرىدە تارتگن عذاب- عقوبتلىرىنى هم شعر خوان اونى
 مطالعه قىلىش دوامىدە پىقىدى. مىلى آزادلىك تۇغرىسىدە گى ندىلرنى،
 اېزگوليك يۇلىدە گى اىستكلرنى، نا حقللىك خصوصىدە گى اعتراضلرنى

گواھى بۆلەدى. سىدىقوب فاروق نىنگ "خندق دىن آواز" ناملى تۇپلىمى انە-
شوندەى روح دەگى شعرلرنى اۇز ايچىگە قىرب آلگن.

وطن سېن دىن پىراق قالدېم، فراوان يىغلەسم ارزىر
يورەك بىغرىم اېزىب، ياش اۋرنىگە قان يىغلەسم ارزىر

سېنى تاغ و ادېرىنگ دە توغىلىب ھىم باقىلدىم مېن
ايسىق سودىك قوچاغنىگ ياد اېتىيان يىغلەسم ارزىر

بار ايردىم سېن بىلن خوشحال، قدرىنگ بېلمەدىم اصلا
نى سان بول كون بىقىرىب، داد اورىيان يىغلەسم ارزىر

سېن اېردىنگ كۇپ بويوك اسلام يۇلىدە كىمسەلر يورتى
نېچوك بۇلدىنگ بوگون، سېن مونچە وىران يىغلەسم ارزىر

سېنى ام البلادىنگ دە على شىر خدا ياتگن
ابن سىنا و مولانا بىلىمدان، يىغلەسم ارزىر

ھىراتىنگ مولوى، جامى، انصارى اوىي اېردى
ىنە يىخسى كىشىلر قىچە اۋتگن يىغلەسم ارزىر

میمنه گی

نقاش

کوره شچی

اۋن یاشی ده آنه سی نی قۇلدن بېرگن غلام محمد میمنه گی میلادی ۱۸۷۰-ینچی ییل ده فاریاب ولایتی نینگ مرکزی میمنه شهریده دیناگه کېلگن. آنه سی عبدالباقی خان مینگ باشی، امیر عبدالرحمن خان نینگ اوشه پیت ده گی بیر یاقلمه سیاستی گه قرشی چیققی باعث میلادی ۱۸۸۳-ینچی ییل ده امیر گه قرشی شخص لر قطاریده کابل ده اۋلدریله دی. آته- آنه سی بیلن بیر گه میمنه دن کابل گه سورگون قیلینگن غلام محمد میمنه گی آنه سی نینگ اۋلیمی دن سۇنگ پایخت کابل ده نظارت آستی ده حیات کبچریشگه مجبور بۇله دی.

عبدالباقی خان مینگ باشی قتل قیلینگنی دن کپین حکومت تمانیدن آنه و باله گه بیر آیده ۳۵ افغانی نفقه بېریله دی. اما بیگانه (یات) محیط ده کون سین طاقتی طاق بۇلگن غلام محمد میمنه گی آنه سی بیلن بیر گه میمنه گه قیتیب کبتیش گه قرار قیله دی. روحی و اقتصادی جهت دن قتیق قپیلگن آنه و باله میمنه گه کبتیش اوچون امیر عبدالرحمن خان دن رخصت آلیش لری کپره ک بۇله دی. شوندن سۇنگ غلام محمد میمنه گی بیر پرچه سریق قاغاز گه عریضه یازیب، قاغاز نینگ بیر چپکه سیگه بیر باش قاره اوزوم اۋستی ده قۇنیب تورگن چیرایلی بیر قوشنی چیزیب، عریضه آستیگه اۋشه کون تاریخی و آتی نی یازیب امیر عبدالرحمن خان گه یوباره دی.

عریضه نى كوزدن كېچرگن امير رسمى غلام محمد ميمنه گى چيزگن - ليگى گه ايشانمى ميمنه گى نى درحال دربارى گه چقىره دى و اوز كوزى آلدیده اوشه رسمى قیته چيزيش گه بويوره دى. ميمنه گى رسمى ينده ده چيرايلى راق چيزگيندن حيرتده قالگن امير اونی دربارده قالیشیگه بويروق بهره دى. غلام - محمد ميمنه گى اېسه ارگده قالیب اويپرده گى نقاش لردن ملاغلام بابا و ميرحسام يانى ده اوز مهارتى نى آشيره دى. آينقسه امير دربارى ده گى انگليس جان كيرى همكارليگى ده "ايك كينچى بهزاد" اتى نى آله دى.

غلام محمد ميمنه گى نه فقط نقاش بلکه اوز وقتى نینگ ايلغار وطن سپور و مى كورشچن ضيالى سى هم بولگن. او اوزى نینگ فعاليتى طفيلى ميلادى ۱۹۰۹ ينجى يېلى ايكي يىل مدت گه آزادليكن دن محروم اېتىلگن. چونكه او امير عبدالرحمن خان دوریده گى ايلك مشروته خواهلر پيش قدملرى دن بيرى بولگن.

پروفيسور غلام محمد ميمنه گى اوز استعداد، قابليت و مهارتى طفيلى اوزاق يېل لر مابينى ده آلمانیه ده تحصيل كورگن و آلتين ميدال لر بيلن افغانستان گه قيتيب كېلگن. ميمنه گى اوزيدن قطار بى بها اثرلر يادگار قالدرگن. اونينگ "تيكان قيزى" ناملى مشهور اثرى انه شولر جمله سيدن دير.

غلام محمد ميمنه گى بېش باله نينگ آته سى بولگن اونينگ تونغىچ اوغلى غلام محى الدين ميمنه گى آته سى نينگ ايزدن بارىب نقاش ليك صنعتى نى اوزيگه كسب اېته دى و اونيتيلمس اثرلر چيزه دى.

پروفيسور غلام محمد ميمنه گى ميلادى ۱۹۳۵ - ينجى يېل نينگ ديسيمبر آيپده كابل ده حيات دن كوز يومه دى و پايتخت ده گى عاشقان - عارفان آرامگاهى گه دفن اېتله دى.

سېۋىگى تامچى لرى

تور كىيە نى سېۋر اېدىم
 سېۋر اېدىم تور كىيە نى
 يورەك دېيە
 تورك لر اوچون
 بو مقدس توپراق
 كېرەك دېيە
 تور كىيە نى
 سېۋر اېدىم
 سېۋەن
 تركىيە نى
 اوزاق - اوزاق لردە
 توريب
 اتاتورك نىنگ
 قىلگن لرين
 كتاب دە
 كۇريب
 كتاب دە اۇقىگن اېدىم
 داستان لردە اېشىتگن
 كۇرمەى توريب
 سېۋر اېدىم
 تور كىيە نى
 سېۋەن
 جانىم بارىچە
 بو اۆلكە دە
 يورمەى توريب
 اونىنگ ايسىق قوچاغى دە
 تورمەى
 توريب
 تقدير نصيب اېتب
 كۇردىم
 بو توپراق نى
 كۇردىم اونى

تركىيە مېنى - يو
 مېن تركىيە نى
 سېۋگنىم دن
 يىنگلىشمە سم
 حياتىم دە اونى
 ايلك بار
 كۇرگە نىم دن
 مېن او يېردە
 تور كىيە نىنگ
 سېۋگە نىن - سېزدىم
 روي اېمس
 مېن او يېرنى
 كۇزلىرىم بىلن كۇردىم
 غرور بىلن كېزدىم
 بو تىنىش اۆلكە نى
 كۇرگن اېدىم
 فقط خيالىم دە
 اما،
 بريم عصر آلدىن
 تىنىش بۆلگن
 مېنگە
 بو توپراق
 گرچە او
 مېن دن اۇزاق
 كۇز - كۇزگە توشدى - يو
 مېر يېندى
 يورەككە
 اۋرگىلەى كۇزلىرىنگ دن
 مېرنگ بارىچە يېنىن،
 تور كىيىم!
 الهى، سېۋگنىم اۋنگى دن كېلسىن!